

تحویلی ایجاد کرده‌اند که امکان تعامل آن لاین در اینترنت را فراهم و تسهیل می‌کند. به رغم این تحولات، چهارچوب آموزشی دین آن لاین و دین در محیط آن لاین همچنان قابل اجراء است، اما این امر باید همزمان و همراه با تحولاتی باشد که در فضای اینترنت رخ می‌دهد.

به منظور پیشبرد و تقویت چهارچوب دین آن لاین / دین در محیط آن لاین از نقد بسیار مفصل و بررسی جامع این مساله توسط "گلن یانگ" استفاده کردم. یانگ در نقد خود به طور خاص مساله تعامل و مشارکت دینی در وبسایت‌های رسمی و غیررسمی را با توجه به تمایز چهارچوب دین آن لاین و دین در محیط آن لاین مورد بررسی قرار می‌دهد. این تمایزها عبارت‌اند از: ۱- فراهم کردن اطلاعات در مورد دین در برابر ایجاد فرصت برای مشارکت در فعالیت‌های مذهبی ۲- اشاره اولیه به سنت‌های دینی پیشینی و خارج از محیط وب (یعنی سنت‌های آف لاین) در برابر اشاره به فعالیت‌های مذهبی موجود در فضای اینترنت (یا به تعبیری فعالیت‌های مذهبی آن لاین).<sup>(۱)</sup>

یانگ با بررسی این مسائل درمی‌یابد که تمایز مسلم بین دین آن لاین و دین در محیط آن لاین را نمی‌توان بهترین تفسیر از تعامل دینی در اینترنت و وبسایت‌ها در نظر گرفت. یانگ در عوض می‌گوید: "اگر دین آن لاین و دین در محیط آن لاین را به لحاظ نظری دو سر طیف در نظر بگیریم، مسائل مربوط به ارائه اطلاعات در برابر مشکلات دینی و اشاره اولیه به فعالیت آن لاین در برابر فعالیت آف لاین را می‌توان دو محوری دانست که بین این تحولات قرار گرفته‌اند."<sup>(۲)</sup>

"داگلاس کوان" نیز چنین دیدگاهی دارد.<sup>(۳)</sup> او معتقد است در سنت نئوالحادی آن لاین عمده وبسایت‌ها در این دو حوزه تقسیم می‌شوند. کوان می‌گوید: "سایت‌هایی وجود دارند که هم دین آن لاین و هم دین

یکی از بزرگترین دشواری‌ها در مطالعه دین در اینترنت، همراه شدن با تحولات و تغییرات سریع این ابزار ارتباطی است. این مساله در ایجاد چهارچوب‌های نظری برای بررسی مشارکت دینی در شبکه جهانی (www) بسیار حائز اهمیت است. دین همواره در اینترنت حضوری معنادار داشته است، اما این فضا به دلیل آنکه برخی سایت‌ها به سرعت در حال افزایش هستند، متغیر است.<sup>(۴)</sup> از طرفی شماری از این سایت‌ها از طریق پیشرفت فناوری‌های جدید به شدت دچار تحول شده‌اند. من (نگارنده) برای اولین بار تمایز نظری بین دین آن لاین و دین در محیط آن لاین را مطرح کردم. اساس این تمایز بررسی وبسایت‌های دین محوری بود که در ۱۹۹۹ در اختیار من قرار داشت.<sup>(۵)</sup> در آن زمان میان وبسایت‌های مذهبی‌ای که در آنها مردم آزاد بودند و سطوح تعامل بسیار بالا بود (دین آن لاین) و وبسایت‌هایی که صرفاً اطلاعات مذهبی ارائه می‌کردند و در آنها خبری از تعامل کاربران نبود (دین در محیط آن لاین) تفاوت آشکار و مشخصی وجود داشت. بررسی وبسایت‌ها در آن زمان نشان داد که بین گروه‌های دینی رسمی و دین در محیط آن لاین و وبسایت‌های دینی غیررسمی و دین آن لاین ارتباط وجود دارد. البته این مساله قطعی و مسلم نیست، چه بسیاری از صفحات وب دینی خانگی صرفاً وجه اطلاع‌رسانی داشته باشند، اما در عین حال، آشکار بود که نهادهای مذهبی چندان تمایلی برای ایجاد فضا برای تعامل آزاد در اینترنت نداشتند. فضاهای تعامل، مشارکت و بحث درباره عقاید دینی یا حتی شرکت در مراسم‌های دینی آن لاین را ظاهراً گروه‌های مذهبی غیررسمی و مردمی یا شبکه‌های تجاری نظیر یوزنت در اختیار مردم می‌گذارند، اما در پنج سال گذشته، سازمان‌های دینی این گونه فضاهای آن لاین را اتخاذ کرده و در شیوه عملکرد خود

# دین "آن لاین" دین زنده

مسائل روش شناختی در بررسی

مشکلات دینی در اینترنت

کریستوفر هیلند

ترجمه علیرضا رضایت

در محیط آن لاین را عرضه می‌کنند، اما در عین حال، شمار قابل توجهی از سایت‌های نئوالحادی سعی می‌کنند فاصله بین این دو مقوله را پرکنند و هم دین آن لاین و هم دین در محیط آن لاین را باهم عرضه کنند.<sup>۳۰</sup>

یانگ با بررسی عقاید مسیحی عرضه شده در اینترنت سعی می‌کند به چنین نتیجه‌ای برسد. او سطوح مشارکت دینی آن لاین را به مثابه یک طیف و نه به صورت دو ساحت مجزا از هم، تفسیر می‌کند. او در مطالعه موردی‌اش در این باره معتقد است که حتی در سطح نسبتاً ساده‌ای از وب‌سایت‌های مسیحی که ناظر به یک کلیساست، نمونه‌هایی وجود دارند که در آنها ارائه اطلاعات و مشارکت دینی باهم صورت می‌گیرد.<sup>۳۱</sup> او به منظور اثبات سخن خود نشان می‌دهد که برخی سایت‌های کلیساهای رسمی نظیر سایت [www.standrewkc.org](http://www.standrewkc.org) مولفه‌هایی نظیر فرم درخواست نماز یا دعای آل لاین دارند. در این مورد افراد می‌توانند درخواست نماز خود را برای کلیسا بفرستند و با این کار فرصتی برای تعامل با این وب‌سایت، برای خود ایجاد کنند. سایت کلیسای رسمی دیگری ([www.aic.org](http://www.aic.org)) صفحه درخواست نمازی<sup>۳۲</sup> دارد که در آن درخواست‌های نماز افراد به طور آن لاین در معرض دید دیگران قرار می‌گیرد. این مساله در هر دو نمونه فوق نشان می‌دهد که یک وب‌سایت عمدتاً متوجه یک شیوه انتقال اطلاعات از کلیسا (به مثابه نماینده مسیحیت) به بازدیدکنندگان وب‌سایت است که اکنون خواهان جریان دوجانبه اطلاعات و چه بسا فعالیت دوجانبه است.<sup>۳۳</sup>

اگرچه هنگام ارزیابی مشارکت دینی آن لاین در وب‌سایت‌ها شناسایی یک طیف یا محور ضروری بوده و اهمیت دارد، لیکن نمی‌توان مسائل مربوط به نظارت بر سطوح تعامل را نادیده گرفت. مردم با استفاده از نمونه‌های یانگ، در سایت "زنده در مسیح"<sup>۳۴</sup> می‌توانند درخواست‌های نماز خود را پست کنند اما این سایت به نمازهایی که جواز پست می‌گیرند می‌تواند ایراد بگیرد و در بخش مربوط به نمازهای جاری تنها یک نماز سال ۲۰۰۲ و سه نماز از سال ۲۰۰۴ پست شده است. در سایت سنت اندروز<sup>۳۵</sup> مردم می‌توانند روی آیکن ویژه "درخواست نماز آن لاین" کلیک کنند، اما مهم است بدانیم که این عمل، حداقل شکل تعامل دین آن لاین است، چراکه کلیک روی آیکن صرفاً پنجره‌ای اتوماتیک باز می‌کند که به فرد برای کلیسا یک ایمیل بفرستد. اخیراً این عملکرد به گونه‌ای تغییر کرده تا تبدیل به فرم درخواست نمازی شبیه آنچه در وب AIC وجود دارد، شود اما هنوز این سایت (سایت سنت اندروز) امکان ارتباط یک به چند نفر را داراست و از امکان ارتباط چند نفر به چند نفر محروم است.

یانگ برای تایید استدلالش، نمونه‌هایی می‌آورد تا نشان دهد سطحی از تامل می‌تواند حتی در وب‌سایت‌های فرقه‌ای رسمی نیز انجام شود. اولین نمونه‌ای که او برای اثبات سخنش در این مورد می‌آورد، وب‌سایت "کلیسای مستلایست متحد" است.<sup>۳۶</sup> اما در این سایت لینکی وجود دارد که افراد را به فضاهایی سوق می‌دهد که در آنها مواردی نظیر

تعلیم نماز، اطلاعات مربوط به عبادات دینی و مطالب و پیشنهادهای برای اندیشه دینی و عبادت روزانه وجود دارد. افراد می‌توانند در این سایت ثبت‌نام کنند. در نتیجه هر روز برای آنها از طریق ایمیل، اطلاعاتی در مورد نیایش و نماز فرستاده می‌شود. از نگاه یانگ صفحات عبادی روزانه از دریافت اطلاعات تا مشارکت پیچیده در فعالیت‌های مربوط به نماز و عبادت را شامل می‌شود.<sup>۳۷</sup>

هرچند این نمونه مثال و نشان از سازمانی دارد که اساساً برای دین در محیط آن طراحی شده، اما باید توجه داشت که مردم هنوز در عوض کمک گرفتن به هر گونه تعامل آن لاین، در پی کسب اطلاعات هستند.

ناگفته پیداست که سایت‌های دینی بسیاری وجود دارند، به علاوه گونه‌های مشارکت دینی در اینترنت نیز فراوانند. به موازات توسعه تکنولوژی، ایجاد فضاهایی نظیر چت روم یا BBS برای تعامل دینداران آسان‌تر شده است. اما محدودیت‌های تکنولوژیک دیگر برای سازمان‌های دینی بزرگ معنا ندارند. این مساله بیانگر آن است که فناوری امکان ایجاد دین آن لاین و دین در محیط آن لاین را فوق‌العاده تسهیل کرده است. این مساله به دلیل نوع ارتباط و تعاملی که فضای دینی آن لاین را تحت تاثیر قرار می‌دهد، حائز اهمیت است.

نهادهای دینی از شیوه عملکرد وب‌سایت‌های خود کاملاً آگاهند. هیچ کاری تصادفی یا اتفاقی در اینترنت انجام نمی‌شود. در واقع ایجاد یک وب‌سایت دینی سازمانی مستلزم زمان، پول و اندیشه بسیار است.<sup>۳۸</sup> ساختار و طراحی وب‌سایت گروه‌های مذهبی، مستقیماً بر نوع ارتباط و تعامل در اینترنت تاثیر دارد. به گفته "مانوئل کاستل" اینترنت، اساساً برای ارتباط چندجانبه طراحی شده و نشانگر گونه‌ای تعامل شبکه‌ای است که بسیار با تعامل یک به چند نظام متمرکز کلیسایی تفاوت دارد.<sup>۳۹</sup> گروه‌هایی که صاحب دین آن لاین هستند از بسیاری جهات نماینده گونه‌ای از مشارکت و تعامل دینی شبکه‌ای محسوب می‌شوند و با گروه‌هایی که از این ابزار برای القاء جهانی‌بینی نظام کلیسا استفاده می‌کنند، بسیار تفاوت دارند. دین آن لاین به نوعی باقیمانده اصلاحات پروتستان است، در این کلیسا و این نظام روحانی، دیگر بین مردم و عبادتشان واسطه‌ای وجود ندارد. ارتباط چند به چند نیازی به نظام سلسله‌مراتبی کلیسا ندارد، بلکه عمدتاً بر مشارکت یکسان و آزادانه تمام اعضا مبتنی است.

این مساله حاکی از آن است که چگونه دین به عنوان یک نظام فرهنگی عمل می‌کند، چرا که در اینجا ما بیشتر شاهد دین هستیم تا صرف اطلاعات (یعنی دین جلوه بیشتری دارد). "کلیفورد گریتز" معتقد است، دین الگوی فهم ما از جایگاهمان در هستی را نشان می‌دهد و معلمی است که عملکرد انسانی ما را جهت داده و هدایت می‌کند. اما افرادی که جهانی‌بینی دینی خاصی را می‌پذیرند، در واقع به آن دین "عمل" می‌کنند و این امر از طریق شیوه زندگی، تعامل و مناسکی که انجام می‌دهند، تحقق می‌یابد.<sup>۴۰</sup>

اما این مساله مشکل نظری تعیین نوع عمل عبادی در اینترنت را پدید می‌آورد. سوال این است که به طور مشخص مولفه‌های دین آن لاین چیستند؟

**فضاهای تعامل، مشارکت و بحث  
در باره عقاید دینی یا حتی شرکت  
در مراسم دینی آن لاین را ظاهراً  
گروه‌های مذهبی غیر رسمی و  
مردمی یا شبکه‌های تجاری نظیر  
یوزنت در اختیار مردم  
می‌گذارند، اما در پنج سال  
گذشته، سازمان‌های دینی این  
گونه فضاهای آن لاین را اتخاذ  
کرده و در شیوه عملکرد خود  
تحویلی ایجاد کرده‌اند که امکان  
تعامل آن لاین در اینترنت را  
فراهم و تسهیل می‌کند**



عمل دینی آن لاین گونه‌های عمل گفتاری است که در آن فرد چیزی می‌گوید که در واقع چیزی انجام می‌دهد و چیزی را انجام می‌دهد و در عین حال چیزی را بر زبان می‌آورد. بدین ترتیب وب سایت‌ها حاوی اطلاعات هستند و اشخاص آنها را با صدای بلند می‌خوانند. این موارد به همراه ویژگی مشارکت همگی ناظر به گونه‌های دین آن لاین هستند.

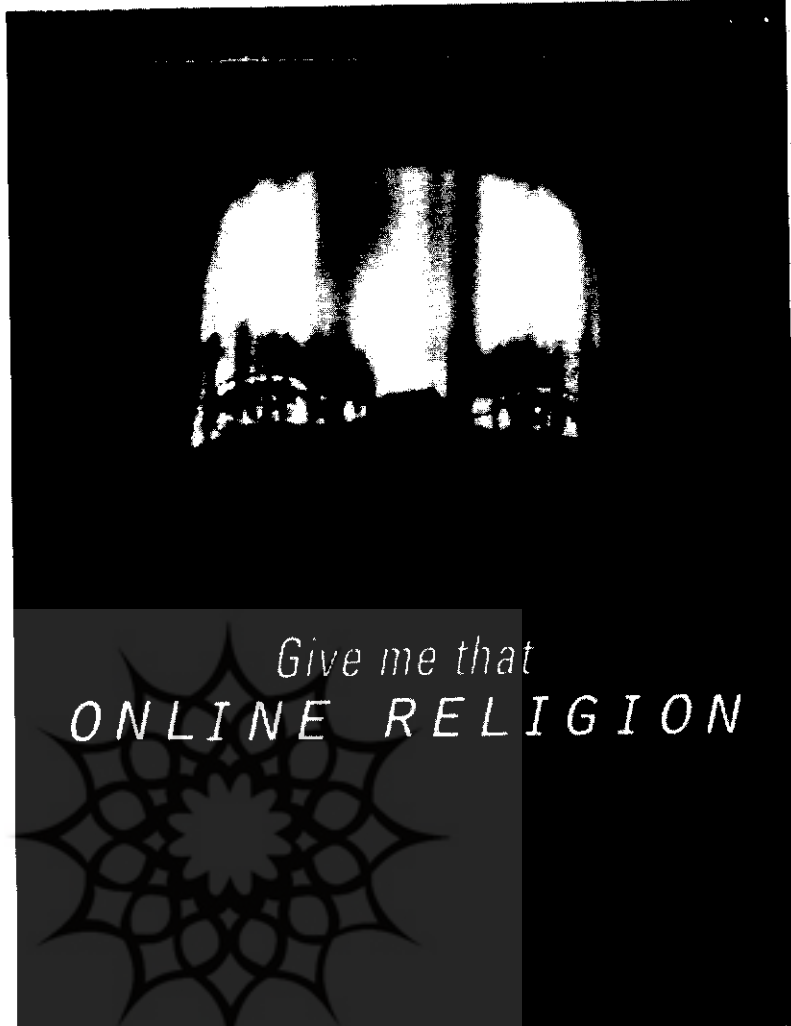
مثال یانگ، کلیسا برای تمام وب سایت است<sup>(۶۷)</sup> که در آن فرد پس از پذیرش یک حاکم دینی می‌تواند با کلیک روی یک آیکن، عضو سازمان شود. یانگ معتقد است، عمل ترکیبی خواندن، یا گفتن، حکم دینی، همراه با کلیک روی آیکن همان اظهار اجرایی و در نتیجه همان عمل دین آن لاین است.

اگرچه این چارچوب مفید و موثر است، اما از حیث عملکرد محدودیت دارد. نخستین و مهمترین این محدودیت‌ها آن است که چگونه بسیاری از مردم می‌توانند متن یک موافقتنامه مجاز را پیش از آنکه روی OK کلیک کنند و نرم‌افزار را نصب کنند، بخوانند. چگونه می‌توان تعیین کرد شخصی که برای پیوستن به کلیسا روی آیکن مربوط کلیک می‌کند اطلاعات را خوانده و در ذهن خود با آن اطلاعات تعامل می‌کند؟ حتی اگر یانگ بگوید: "مسلمانا صدور چنین حکمی اگر فرد به صحت و درستی جوهر آن پاسخ ندهد، بیهوده است"<sup>(۶۸)</sup>، من مخالفم چراکه من تنها بدین جهت روی لینک کلیک می‌کنم که ببینم چه اتفاقی می‌افتد و مطمئنم دیگران هم چنین می‌کنند.

این امر موضوع مهمی را به هنگام مطالعه دین در اینترنت پدید می‌آورد: کدام عمل یا عملی آن لاین را می‌توان یک عمل دینی اصیل دانست؟ چگونه می‌توان تعیین کرد افرادی که به گونه‌های دین آن لاین عمل می‌کنند، در حقیقت عملاً در حال انجام فعالیت‌های دینی هستند و تجربیات دینی اصیل دارند؟ بنابر مطالعات مربوط به عبادت، صرفاً عمل نیست که یک فعالیت را دینی می‌کند، بلکه نیت نهفته در پس عمل است که به آن معنا و اهمیت دینی می‌بخشد. به عنوان مثال، روش کردن شمع هم می‌تواند دینی باشد و هم غیر دینی؛ دینی بودن یا غیردینی بودن به شرایط و نیز تفسیر فرد بستگی دارد. همین مساله در مورد کلیک کردن روی لینک‌های وب‌سایت‌ها صادق است. از بسیاری جهات، ارزیابی عمل بر صحت آن مبتنی است و این مساله‌ای است که تعیین آن یقین دشوار است.

رفع این مشکل مستلزم آن است که محقق براساس مشاهداتش به ارزیابی بپردازد. کسی که کنش فرد را مشاهده می‌کند، می‌تواند صحت تجربه و عمل را به عهده عامل بگذارد و این بسیار شبیه مشاهده عمل در محیط آف لاین (خارج از اینترنت) است. اگرچه این مساله در حوزه پژوهش دینی امر مسلمی نیست، اما در عین حال رویکرد روشن‌شناسانه مهجوری نیز تلقی نمی‌شود.

اعتبار ظاهری یک عمل یا تجربه دینی در اینکه آیا اینترنت مجمعی برای فعالیت‌های دینی اصلی و تعهد دینی جدی است، بسیار تعیین کننده است. در نتیجه، کسانی که مایل به بررسی این مساله هستند باید اعتبار و اصالت تجربه دینی را به مثابه مقوله توصیفی کلیدی که تلوخا یا تصریحا ناظر به افراد مور مطالعه آنهاست، مدنظر داشته باشند.<sup>(۶۹)</sup> و این مساله باید در محیط آن



یانگ می‌گوید: "البته می‌توان پرسید که آیا تهیه یک درخواست برای نماز فی‌نفسه عبادت است؟ و البته بدون اینکه بدانیم هدف متقاضیان از پر کردن فرم‌های تقاضای نماز چیست، پاسخ به این سوال دشوار است."<sup>(۷۰)</sup>

از آنجا که ماهیت تجربه دینی، شخصی است، تعیین اینکه کدامیک از فعالیت‌های آن لاین مذهبی و کدامیک غیرمذهبی است، دشوار است. این مساله، مشکل شیوه ارزیابی عملکرد را نیز دوچندان می‌کند چراکه چهارچوب‌های سنتی بر مبنای دنیای دینی آف لاین، استوارند. اولین مثالی که می‌توان در این مورد آورد، خواندن متون دینی است.<sup>(۷۱)</sup> در واقع، متن مقدس در سایت‌های رسمی و غیررسمی هر دو وجود دارد. (قرآن، عهد عتیق و جدید، کتاب مقدس مورمون‌ها، متون گنوسی و انبوهی از آثار و کتب مقدس دیگر).

با این همه، آیا خواندن کتاب مقدس یک عمل دینی است؟ بعلاوه، آیا خواندن متن مقدس از یک وب سایت (خود) جعل و وضع یک عمل دینی آن لاین است؟ از بسیاری جهات تنها راه ممکن پاسخ به این سوال‌ها توجه به درک و دریافت مشارکت‌کننده‌ها و تعامل شخصی آنها در این رویداد است.

به منظور بررسی این مساله، یانگ اثر "جان اوستنی"<sup>(۱۹۷۰)</sup> را توصیف می‌کند و تلقی خود را از اظهارات اجرایی بسط می‌دهد. هدف یانگ آن است که بگوید،

لاین لحاظ شود.

من به منظور نشان دادن سطوح متغیر اعتبار و اصالت دینی در اینترنت و نیز نحوه ارزیابی آنها، از دو مطالعه موردی درخصوص فعالیت دینی آن لاین استفاده می‌کنم. مطالعه اول به پست درخواست‌های نماز مربوط و دومی ناظر به انجام شاعر آن لاین است. پست کردن درخواست‌های نماز ظاهراً شایع‌ترین گونه دین آن لاین است. اگرچه این امر در تمام سنت‌های دینی که از اینترنت استفاده می‌کنند رواج ندارد، اما در عین حال در محیط مسیحی این عمل رایج است.<sup>(۱)</sup> با وجود شیوع این عمل، شیوه‌های پست درخواست‌های نماز از سایتی به سایت دیگر متفاوت بوده و نشانگر سطوح مختلف و متغیر عملکرد دینی آن لاین است. این عمل می‌تواند شامل فرستادن ایمیل به یک کلیسا، پر کردن فرم درخواست نماز در یک وب سایت، قرار دادن یک درخواست نماز در یک محیط BBS برای دریافت پاسخ افراد یا استفاده همزمان از چت برای نماز یا درخواست نماز و دعا در "زمان واقعی" باشد. اگرچه هر یک از این فعالیت‌ها گونه‌های نماز یا درخواست برای نماز است، اما در عین حال آنها آشکارا باهم متفاوتند.

به عنوان مثال، مردم در وب سایت [www.catholic.org](http://www.catholic.org) می‌توانند برای این سازمان فرم درخواست نماز ارسال کنند، اما این عمل چیزی بیش از صرف فرستادن یک ایمیل است. شخص باید فرم درخواست دعا را پر کند. این فرم شامل چندین حوزه می‌شود بدین معنا که برخی سوالات باید پیش از ارسال و تسلیم فرم پاسخ داده شوند. این سوالات عبارتند از: نام و نام خانوادگی، ایمیل، شماره تلفن، جنس، تاریخ تولد، نام مدرسه کاتولیکی که شما عضو آن هستید، نام کشیش و نام اسقف‌نشین. سپس چهار گزینه وجود دارند که باید کامل شوند. اول آنکه حزب سیاسی که شما به آن وابسته‌اید کدام است. پاسخ‌ها عبارتند از: جمهوری خواه، دمکرات، لیبرال و حزب سبز و آمریکای مستقل.

سه بخش بعدی "گرایش‌ها و نگرانی‌ها" نام دارند. هر بخش ۱۰ گزینه دارد که عبارت‌اند از: مخالف سقط جنین، سلول‌های بنیادین، امنیت ملی، مسائل خصوصی، حفاظت از کودکان، اوتانازی، جدایی دولت و کلیسا، اعدام، محرمانه بودن اعتراف و مهاجرت. پس از آنکه این پرسشنامه تکمیل شد، شخص می‌تواند درخواست خود را تایپ کند. اما پیش از تسلیم فرم، آنها باید به این سوال پاسخ دهند که آیا مایلند به سازمان هدیه‌ای بدهند.

فرآیندی که در سایت [www.catholic.org](http://www.catholic.org) روی می‌دهد، پیچیده است و از بسیاری جهات حس خودجوشی را از عمل نماز می‌زداید. در بررسی این مورد خاص فعالیت آن لاین هیچ راهی برای ارزیابی انواع فرم‌های نمازی که تسلیم می‌شود و اینکه آیا آنها اصالت دارند یا خیر وجود ندارد، چراکه آنها محرمانه باقی می‌مانند. اگرچه افراد می‌توانند فرم‌هایشان را با سازمان یا نهاد مذهبی تقسیم کنند، اما درواقع این عمل نوعی ارتباط یک به یک است و از حد فرد و کلیسا فراتر نمی‌رود و بسیار شبیه اعتراف است. متأسفانه از آنجا که نمی‌توان این امر را مشاهده کرد، این نوع از فعالیت را نمی‌توان از طریق مشاهده یا بررسی قوم نگارانه اینترنت ارزیابی نمود. برای ارزیابی این فرم محرمانه، یا

باید کلیسا فرم‌ها را افشا کند و یا مردم باید آنها را به سایت [www.catholic.org](http://www.catholic.org) برای سنجش ارسال کنند. از بسیاری جهات این مساله شبیه مساله‌ای است که محققان در صورت بررسی یک کلیسای واقعی با آن مواجهند. آنها می‌توانند مناسک، تعامل بین شرکت‌کنندگان و شماری دیگر از فعالیت‌ها را مشاهده کنند، اما نمی‌توانند بروند در مراسم اعتراف بنشینند و به گفت و گوی خصوصی افراد گوش دهند. این گونه فعالیت نشانگر آن است که بین دین آن لاین و دین در محیط آن لاین مرز مشخصی وجود ندارد. هیچ راهی برای ارزیابی فعالیت در فضای محرمانه یک اعتراف مجازی وجود ندارد. اگرچه آنها به منظور تعامل با یک اعتراف مذهبی از اینترنت استفاده می‌کنند، اما همه ما می‌دانیم که آنها درواقع می‌توانند درباره آب و هوا سخن بگویند.

یک نمونه از درخواست‌های نماز عام‌تر را می‌توان در مطالعه موردی شبکه [Soc.religion.Christion.BBS](http://Soc.religion.Christion.BBS) ملاحظه کرد که از ۲۰ مه تا ۴ ژوئن ۲۰۰۱ انجام گرفت. در ۲۰ مه کاربری به نام "اولانیکا اولاییه" بحثی را با این عنوان آغاز کرد: "برایم دعا کنید". او با این عنوان از مردم می‌خواست برای ازدواج موفق او، عملکرد مثبت در مدرسه و داشتن یک شغل مناسب بعد از تحصیل دعا کنند. اولین پاسخ به این بحث از کاربری به نام "هیسکامین" آمد و داعیی خالصانه بود. اما پاسخ بعدی را توماس داد او این درخواست اولانیکا را به چالش کشید و آن را مادی دانست. توماس گفت من مایل نیستم برای موفقیت اقتصادی تو دعا کنم. این مساله سرآغاز بحثی درباره مولفه‌های یک دعای مناسب بود. هفت نفر بعدی با توماس چالش کردند و نقل قول‌هایی از کتب مقدس آورده و موضوع او را زیر سوال بردند. در این بحث‌ها عمدتاً به کتاب مقدس اشاره می‌شد. "دیومالینکس" از توماس پرسید نظرت راجع به این دعا: امروز نان روزانه ما را به ما بده چیست؟ "فرانک" روی بحث را با ۵ نقل قول از منابع مقدس که همگی دعا برای امور مادی را تایید کرده بودند، خاتمه داد.

این نمونه مثال درخواست نماز و پست کردن آن موضوع تعامل دینی آن لاین و صحت آن را برجسته می‌کند. به نظر می‌رسد درخواست دعای آن لاین اولانیکا و نیز پاسخ هیسکامین هر دو اصیل و خالصانه بوده‌اند.

در این مورد، هر دو نفر گونه‌ای مشارکت دینی آن لاین انجام داده‌اند. قرار دادن درخواست نماز و دعا در BBS اظهار عمومی یک عقیده دینی است که می‌توان صنعت و اعتبار آن را از حیث معتبر و خالص بودن تعیین کرد و در این مورد این درخواست صادقانه بود. اگرچه ده مورد بعدی درخواست دعا نبودند، اما می‌توان آنها را مظاهر دین آن لاین دانست، چرا که آنها اظهارات اصیل اعمال و عقاید دینی‌اند که در فضایی آکنده از تعامل قرار گرفته‌اند. آنها شخصاً با فرم نماز در ارتباط نیستند اما در عین حال وارد گفت و گویی مذهبی شده‌اند که مبتنی آن دغدغه‌های دینی اصیل است.

این مطالعه موردی همچنین نشان می‌دهد که تمام مشارکت‌کنندگان در یک محیط آن لاین یکسان از تعاملات و تجربه‌های یکسان و هم‌سنج برخوردارند. سایت [Soc.religion.Christion.BBS](http://Soc.religion.Christion.BBS) صدها

**نهادهای دینی از شیوه عملکرد وب سایت‌های خود کاملاً آگاهند. هیچ کاری تصادفی یا اتفاقی در اینترنت انجام نمی‌شود. در واقع ایجاد یک وب سایت دینی سازمانی مستلزم زمان، پول و اندیشه بسیار است. ساختار و طراحی وب سایت گروه‌های مذهبی، مستقیماً بر نوع ارتباط و تعامل در اینترنت تأثیر دارد. به گفته "مانوئل کاستلز" اینترنت، اساساً برای ارتباط چندجانبه طراحی شده و نشانگر گونه‌ای تعامل شبکه‌ای است که بسیار با تعامل یک به چند نظام متمرکز کلیسایی تفاوت دارد**

**کدام عمل یا عملی آن لاین را می توان یک عمل دینی اصیل دانست؟ چگونه می توان تعیین کرد افرادی که به گونه های دین آن لاین عمل می کنند در حقیقت عملا در حال انجام فعالیت های دینی هستند و تجربیات دینی اصیل دارند؟ بنا بر مطالعات مربوط به عبادت، صرفا عمل نیست، که یک فعالیت را دینی می کند، بلکه نیت نهفته در پس عمل است که به آن معنا و اهمیت دینی می بخشد**

مشارکت کننده منظم دارد. با این حال تنها تعداد محدودی به درخواست نماز اولتیکا پاسخ دادند. این مساله موضوع مهمی را نشان می دهد. حذف حضور مردم در محیط یا کلیک کردن لینکها به این معنا نیست که آنها در حال انجام دینداری یا دین ورزی آن لاین هستند. به علاوه، این مساله نشان می دهد قضیه، ارزیابی دین آن لاین است و نه صرفا بررسی یک مجموعه یا چند لینک اینترنتی (مشارکت کنندگان باید قابل مشاهده باشند).

شرایط دیگر در وب آن است که سطح برتر دین آن لاین طی مناسک دینی آن لاین واقع می شود. اگر چه می توان گفت تمام مراسم های آن لاین از سطح بالای عملکرد برخوردارند، اما مساله بدین گونه نیست. به منظور نشان دادن این تمایزها من دوگونه مختلف مشارکت دینی آن لاین را بررسی خواهم کرد.

اولین مطالعه موردی از یوزنت Soc.religion.shamanism گرفته شده است. در ۹ مه ۱۹۹۷ کاربر "Father John Missing" بحثی را با عنوان "دعوت به شعار آن لاین" آغاز کرد. از نحوه ارسال بحث مشخص شد که این فراخوان مربوط به نشست گروهی منظم مناسک آن لاین است و عنوان Father Missing، شعار روز سه شنبه شب ساعت ۱۰ را به خاطر متبادر می کند و دیگران را دعوت به انجام آن می کند. این گروه "Celebration Virecle" "Creation Spirituality" (SCSS) نام داشت و ظاهرا ساختار و سازمان منظمی داشته است. عنوان Father Missing این گروه را جامعه ای توصیف می کرد که در سراسر زمین پراکنده اند و هر هفته برای بحث و انجام شعائر و مناسک گروه می آیند. با بررسی موارد ارسالی در شبکه یوزنت و اینترنت توانستیم تعیین کنیم که Father John Mossong به سمت کشیشی در کلیسای کاتولیک آمریکا، اسقف نشینی فلوریدای مرکزی منصوب شده است. او فرمت فعالیت آن لاین خود را براساس گروه شعاری آن لاین دیگری طراحی کرد که رهبر این گروه پدر روحانی، جان مابری در شبکه AOL بود. او نشست های هفتگی در باب شعائر را از ۲۵ مارچ ۱۹۹۷ آغاز کرد و برای مدت نامعلومی ادامه داد. متأسفانه من نتوانستم با Father Missing تماس بگیرم.

او ساخت وب سایت دیگری را آغاز کرده که کلیسای رستاخیز مقدس: جامعه راهبان مجازی<sup>(۳۱)</sup> نام دارد اما ظاهرا فعال نیست و ایمیل آن هم کار نمی کند. اگرچه دعوت از مردم برای حضور در مناسک آن لاین در آرشبو Soc.religion.shamanism ذخیره شده اما هیچ گونه سند مربوط به انجام شعار وجود ندارد. آنها به صورت چت IRC انجام می شوند، اما ثبت و ضبط نمی گردند و این مساله مهمی برای مراسم های آن لاین است. اگرچه برخی گروه ها شعار خود را پس از تکمیل<sup>(۳۲)</sup> در وب سایت پست می کنند، اما اغلب چت روم ها و تلنتها (مانند IRC یا Cyber Coven Talker) فعالیت را ذخیره نمی کنند، اما CSCC فرمتی برای فعالیت هایش فراهم می کند که ذخیره می شوند. فعالیت آنها شامل شرکت در مراسم نماز، دعا و انجام مراسمی کوتاه می شود.

در مورد مسائل اعتبار و اصالت بی تردید Missing

Father یک کارشناس دینی واقعی بود که خدمات دینی آن لاین اصیلی ارائه می کرد. شرکت کنندگان در علائق و گرایشانشان خالص بودند، چراکه ورود به شبکه IRC در آن زمان مستلزم برخورداری از مهارت بود. در آن زمان در قیاس با حال حاضر ورود به چت همزمان آسان نبود. افرادی که مایل به مشارکت بودند، می بایست حضور می یافتند و در زمان خاصی یکدیگر را ملاقات می کردند. این زمان به منطقه زمانی آنها بستگی داشت که کاملا ناهماهنگ بود. این عوامل نشانگر سطحی از تعهد هستند که عمدتا معرف اصالت و گرایش های خالصانه است. به علاوه مناسک آن لاین فوق العاده مردمی هستند. هر کسی که وارد شبکه IRC شود و فرمان celebricircle blessing/joincreation را سه شنبه شب ساعت ۱۰ تایپ کند، می تواند در تعامل شرکت کرده و نتیجه اش را ملاحظه کند.

در نتیجه این عوامل مشخص می شود که در این مجموعه سطح کنش دینی بالاست. هدف مردم از پیوستن به CSCC، در واقع احیای عقاید و اعمال دینی شان است. آنها در آنجا تبادل اطلاعات می کنند، باهم دعا می کنند، در مراسم های گروهی شرکت می کنند و محیطی را می سازند که در آن دین ورزی و دینداری را بتوان بیان و اظهار کرد و این یک نمونه ایده آل از دین آن لاین است.

مطالعه موردی دوم نشان می دهد که برخی مناسک های آن لاین می توانند از سطوح پایین تر مشارکت دینی آن لاین برخوردار باشند. این سطوح پایین عملکرد را می توان از طریق بررسی اشعار عشای ربانی در کلیسای "Simple Faith"<sup>(۳۳)</sup> ملاحظه کرد. این وب سایت متعلق به کلیسایی مجازی است که گونه ای تبلیغ انجیل را انجام می دهد. در این وب سایت دستورالعمل های مشخصی برای انجام مراسم عشای ربانی وجود دارد.

پیش از آغاز مراسم عشای ربانی به مشارکت کنندگان گفته می شود که آنها باید یک فنجان آب میوه (نه مشروبات الکلی) و یک قرص نان تهیه کنند. به علاوه از آنها خواسته می شود، پیش از آغاز مراسم و دو حکم را اجرا کنند. اول آنکه آنها باید روی لینکی کلیک کنند تا به متن کتاب مقدس که راجع به عشای ربانی است دسترسی پیدا کنند. خواندن این متن حاکی از آن است که مراسم آن لاین، عملی مهم وجدی است و به یاد قربانی شدن پروردگار ما انجام می گیرد. به کسانی که مایلند مشارکت کنند نیز گفته می شود نباید عجله کنند بلکه باید ۱۵ تا ۲۰ دقیقه به این مهم اختصاص دهند. پس از آنکه مراحل آماده سازی انجام شد، مراسم با کلیک فرد روی لینک برنامه "عشای ربانی" آغاز می شود. این برنامه شامل صفحه ای از متنی است که فرد باید بخواند و چند دستورالعمل که باید انجام دهد. دو لینک دیگر نیز وجود دارند که باید کلیک شوند. این دو لینک سرودها و نیایش های مراسم را عرضه می کنند.

ارزیابی مشارکت دینی آن لاین در طول این مراسم امری دشوار است. نخست آنکه تعیین نیت کسانی که از وب سایت استفاده می کنند، غیرممکن است. به هیچ عنوان نمی توان درباره خالصانه بودن انجام اشعار آن لاین آنها قضاوت کرد، چراکه قابل مشاهده و ارزیابی

در مورد دین آن لاین، افراد از طریق اینترنت با دین خود زیست می‌کنند. نزد کسانی که در فعالیت‌های دینی آن لاین شرکت می‌کنند، بین زندگی آف لاین و تجارب آن و زندگی آن لاین و تجارب آن و فعالیت‌های دینی و جهانی‌بینی حاکم بر هر دو ساخت تمایزی وجود ندارد. از نگاه کسانی که به دین آن لاین عمل می‌کنند، اینترنت مکان "دیگری" نیست، بلکه بخشی از زندگی روزانه آنهاست و آنها به ندرت عملکرد و معنای دینی خود را وارد این فضا می‌کنند.



نیستند. به علاوه این رویداد محرمانه است. شما نمی‌توانید دیگران را نیز در این تجربه یا به تعبیری عمل دینی شریک و سهیم کنید. حتی پس از انجام مراسم نیز BBS یا امکان چت برای صحبت با دیگران در مورد تجربه خودتان از مراسم را ندارید. سرانجام، اگرچه عشای ربانی یک شعار است، اما در این مورد، دامنه تعامل محدود است. افراد می‌توانند روی لینک کلیک کنند و یک صفحه وب را باز کرده و پیش‌نویس متن مراسم را بخوانند، اما عمده مراسم به صورت آف لاین و همراه با نوشیدن آب میوه و خوردن نان انجام می‌گیرد. در نتیجه، علمی رغم اینکه مراسم عشای ربانی در کلیسای Simple Faith یک شعار آن لاین است، اما نمی‌توان آن را نوعی دین آن لاین دانست.

فضای دینی آن لاین به افراد امکان می‌دهد تا از طریق اینترنت با عقاید و اعمال دینی خود زندگی کنند و این امر مسلماً مستلزم چیزی بیش از کلیک روی لینک‌ها و دریافت اطلاعات است. نظر به پژوهش نظری "کلیفورد گریتز" روشن است که دین به صورت مختلف عمل می‌کند و شاخصه‌های متعددی دارد. تعریف رسمی او از دین آن است که دین نظامی از نشانه‌هاست که از طریق تدوین و تنظیم مفاهیم یک نظام کلی هستی‌انگیزه‌ها و حالات پایدار، قدرتمند و جامع در افراد ایجاد می‌کنند و این مفاهیم در چنان حاله‌ای از فعالیت می‌پوشانند که این حالات و انگیزه‌ها کاملاً واقعی به نظر می‌رسند.<sup>(۲۴)</sup> از منظر دین تحقق آنچه گریتز به آن باور دارد را باید کسانی که به گونه‌ای با این مساله درگیرند، بی‌بهرند تا به الگویی برای تولید معنا در زندگی‌شان تبدیل گردد.<sup>(۲۵)</sup>

بدین منظوره، دین باید به عنوان یک نظام فرهنگی عمل کند و باید بخشی از زندگی شخصی باشد که او رویدادها و تجربیات آن را در ارتباط با جهانی‌بینی دینی‌اش تفسیر می‌کند. در واقع، در این فضا بین دیندار و غیردیندار هیچ تمایزی وجود ندارد، چراکه عقاید آنها تجربیاتشان را توضیح می‌دهد و نحوه تفسیر آنها را از تمام فعالیت‌های زندگی‌شان تحت تاثیر قرار می‌دهد.

پی نوشت‌ها:

۱- به عنوان مثال، در راهنمای یاهو ویژه دین و اعتقادات، طبقه‌ای که شامل وب سایت‌های مسیحی می‌شود، در آگوست ۲۰۰۲ طی ۲۴ ساعت تا ۲۳۴ سایت افزایش یافت. طی همان زمان ۵۴ سایت جدید یهودی، ۳۸ سایت جدید اسلامی، ۳۲ سایت جدید بودایی و ۱۰ سایت جدید فرقه‌های جادویی و پیشگو وجود داشتند.

۲- بنگرید به هیلند ۲۰۰۰، ۲۰۵-۲۲۴

۳- یانگ ۲۰۰۴، ۹۲

۴- یانگ ۲۰۰۴، ۹۴

۵- بنگرید به کوان ۲۰۰۵

۶- یانگ ۲۰۰۴، ۹۴

۷- یانگ ۲۰۰۴، ۹۴

۸- وب سایت Alive in Chmrist.org از <http://www.aic.org>

۹- وب سایت Saint Anderw's Episcopal church.org از <http://www.standrewkc.org>

۱۰- وب سایت United Methodist church.org از <http://www.umc.org>

۱۱- یانگ ۲۰۰۴، ۹۶

۱۲- بنگرید به هلتر، ۲۰۰۰

۱۳- بنگرید به کاستلز ۲۰۰۱، ۲۰۰

۱۴- بنگرید به گریتز، ۱۹۶۶، ۴۶-۱

۱۵- یانگ ۲۰۰۴، ۹۵

۱۶- به عنوان مثال بنگرید به وب سایت کلیسای عیسی مسیح

قدیسان آخرالزمان در <http://www.churchofall.org>

۱۷- وب سایت Church of all.org از

<http://www.churchofall.org>

۱۸- یانگ، ۲۰۰۴، ۹۹

۱۹- داوس فورته ۲۰۰۵

۲۰- در سال ۲۰۰۲ مسیحیت بیش از ۷۲ درصد تمام وب سایت‌های مذهبی را پوشش داده بود. بنابراین این گونه فعالیت دینی آن لاین به مراتب از بقیه شایع تر است.

۲۱- این وب سایت در

<http://www.angelfire.com>

fellowshipofmercy/ll/

۲۲- به عنوان نمونه بنگرید به وب سایت the Dance در <http://www.thedance.comrituals>

۲۳- وب سایت کلیسای Simple Faith.org از <http://www.churchofthesimplefaith.org>

۲۴- گریتز، ۱۹۶۶، ۴

۲۵- بنگرید به گریتز ۱۹۶۶، ۴

\* کریستوفر هیلند استاد دین در دپارتمان جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی اجتماعی دانشگاه دلهاوزی کاناداست. حوزه اصلی کار او تدریس و پژوهش در باب دین و فرهنگ معاصر است. دو اثر مهم از او به چاپ رسیده که عبارتند از: دین آن لاین/ دین در محیط آن لاین و جوامع مجازی (۲۰۰۰) و دین عوام و شبکه جهانی (www): رقیبی در ملکوت مجاز (۲۰۰۴).